

3.3. SZÓFAJTÖRTÉNET

HEGEDŰS ATTILA, D. MÁTAI MÁRIA

3.3.1. ÁLTALÁNOS TUDNIVALÓK

A szófajttörténet a szófajok eredetével és a szófajrendszerben lezajlott és zajló átalakulásokkal foglalkozik. Vizsgálja a keletkezés és az átalakulás módját, így a szófajok szerepeinek (funkcióinak) változását is.

A szófajváltás szemantikai-szintaktikai folyamat: olyan jelentésbővülés, melynek során az adott lexéma grammatikai viselkedési képessége változik meg. A régi és az új szófaji érték hosszabb-rövidebb ideig együtt él: ilyenkor áll elő, illetve áll fenn a szinkroniában a két-, illetőleg többszófajúság. A több szófajú lexéma egyes szófajai [= szójelentései] általában nem egyforma gyakorisággal realizálódnak a mondatban. Ha két (több) szófaj – egy-egy szinkroniában – lényegében ugyanolyan erős, akkor a többszófajúság tipikus esetével állunk szemben: például *éjszaka, reggel, este* (határozószó és főnév), *egybe, össze, túl* (határozószó, névutó és igekötő) stb. Ha az új szófaji érték a lexéma egyik (mégpedig az új) jelentésének állandó grammatikai sajátosságává válik, akkor **lexikai (állandósult) szófajváltásról** beszélünk. Ha viszont a lexéma csak kivételesen szerepel szokatlan szerepben a mondatban, akkor **alkalmi szófajváltásról** van szó. Az alkalmi szófajváltás során megjelenő szófaji érték nem épül bele a lexéma jelentérendszerébe (és nem jelenik meg a szótárban sem).

A szófajok története során folyamatosan megfigyelhető a szófajváltás és ennek speciális változatai: a **lexikalizálódás** (ragszilárdulással keletkezik új szófaj, például határozószó, névutó, egyes igenevek) és a **grammatikalizáció** (autonóm nyelvi egység függő nyelvtani kategóriává minősül például határozószó → igekötő, névutó → határozórag). Éppen a szófajváltás és az adott szinkroniában meglevő többszófajúság (továbbá egyéb szófaj-keletkezési módok: összetétel, kötőszók esetén a szótársulás jelensége) miatt a szófaji határok elmosódnak: az **átmenetiség** a szófajttörténet központi fogalmává válik. Az átmenetiséget a prototípuselv alapján tudjuk elképzelni: egy adott szófaj centrumában a szófajra leginkább jellemző vonásokkal rendelkező lexémák állnak, míg a periférián a szófajra kevésbé jellemző vonásokkal rendelkezők (míg a *hanyatt, rögtön, tüstént* teljes mértékben megfelelnek a 'határozószóságnak', vagyis a morfológiai megszilárdultság teljes mértékű bennük, addig az ómagyar korban keletkezett *hamar-sággal, kezdetben, félre, először* esetében a szótő és a szekunder rag világosan elhatárolható).

A szófajváltás folyamata leggyakrabban a **hangsúly eltolódásával** következik be. Nézzünk erre egy egyszerű tanmesét: tavasz van, két fiatalember ül a vasúti megállóban egy padon. Egyszer csak manökenléptekkel ellibeg előttük egy lány, ruháját lebegteti a szél, gyönyörű. Az egyik fiú felfigyel, és odaszól a társának: „Látod, **hogy** megy az a lány?” Mire a másik egykedvűen: „Látom, hogy **megy**”. A két mondat az intonációban különbözik: az elsőben a *hogy* hangsúlyos, jelentése: 'hogyan, milyen [szépen, vonzón, kihívón stb.]'. A *hogy* ebben a mondatban tehát (vonatkozó) határozószó. A második mondatban eltolódik a hangsúly, a *megy* lesz hangsúlyos, s a hangsúlytalanná vált *hogy* kötőszói szerepű.

A finnugor alapnyelvben kétféle szóstruktúra állapítható meg: a szavak egytagúak és kéttagúak lehetnek. Az egytagúak konkretizálók (rámutató jellegűek: névmások és indulatszók), a kéttagúak elvonatkoztatók (fogalmi tartalommal rendelkezők) voltak. Elkülönült egymástól az ige és a névszó kategóriája és a névszón belül a főnév és a melléknév (e két utóbbi között könnyű az átjárás, vö. *hideg, sötét* melléknév alanyként a *hideg van, sötét van* mondatban, illetve anyagnevek melléknévi (jelzői) használata: *márványkő koporsó*). Bizonyos lexémák már ekkor is több szófaji értékkel rendelkeztek (*nyom, les* stb.) – ezek az ún. „nomenverbumok” a mondatban hol állítmányként, hol alanyként viselkedtek, tehát a mondatban az adott lexéma egyértelműen vagy főnévi vagy igei szerepben áll.

Alapnyelvi örökség a névmás (személyes, kérdő, mutató), a módosítószó, a partikula és az indulatszó is. Másodlagos ugyan (ti. más szófajból jöttek létre képzéssel vagy ragszilárdulással) az igenév, a határozószó, a névutó és az igeekötő, de kialakulásuk az alapnyelv történései közé tartozik. Az ősmagyar korszak elején tehát minden alapszófaj-kategória megvan, ezek bővültek a magyar nyelvtörténet során új altípusokkal (a kötőszók és a névelők például és a viszonyzóalkategóriája), illetőleg elemekkel.

Összegző felsorolás:

- **Alapnyelvi eredetűek:** ige, igenév, főnév, melléknév, számnév, névmás, határozószó, névutó, igeekötő, módosítószó, partikula, indulatszó.
- **Ősmagyar koriak:** kötőszó, birtokos névmás, visszaható névmás.
- **Ómagyar koriak:** bizonyos névelők (határozott és határozatlan), bizonyos melléknévi igenevek (-*andó/-endő* és -*val/-vel* képzős), bizonyos névmások (általános és kölcsönös névmások).
- **Középmagyar kor:** névutómelléknév.

3.3.2. SZÓFAJOK SZERINTI BEMUTATÁS

3.3.2.1. AZ IGE, A FŐNÉV, A MELLÉKNÉV ÉS A SZÁMNÉV

Az alapnyelvből örököltük az ige-főnév kettős szófajúságot (*fagy, fen, les, nyom*), ez az ősmagyar korban még gyarapodott is főként homonim képzőkkel (*csillag – csillog*) és szófajváltással („*Es az es*” ’esik az eső’). A többszófajúság ősmagyar kori megléte e körben leginkább az ember fizikai életfolyamataira, illetőleg ezek eredményeire terjed ki (*szar ~ szar-ik, fös, húgy, agg* ’idős’ és *aggik* ’megvénül’ stb.), továbbá a legősibb foglalkozásokra (*les, csal, gyak* ’kihegyezett fa’ és ’szúr’) és természeti jelenségek, folyamatok megnevezésére (*es, fagy*). A kettős szófajúság az ige és a melléknév között is fennállhatott (*kész* ’készséges’ – *kész* ’késztet’). [Az ősmagyar kor kezdetén számolnunk kell kettősszófajú tövekkel. Noha ezek a mondatban mindig határozottan ige- vagy nomen-szerepűek lehetnek, az etimológiai kutatás számára (főként a passzivitásba került tövek esetében) fontos e kategória rögzítése: számos fő esetében nem deríthető ki ugyanis az eredeti(bb) igei vagy főnévi jelleg (*tel-, vil-, vö. tel-ít : tel-e, vil-ág : vil-log*.)]

A szófajváltás jelensége természetesen nemcsak a többlet (új kettős szófajúság kialakulása) felé hathat, hanem ellentett irányban is (noha ez ritkább folyamat), s ennek következtében új egyszófajúság alakulhat ki. A ’róka’ jelentésű ősi *ravasz* főnév például melléknevesült, aminek eredményeképpen egy ideig két szófajú volt; aztán eredeti szófaja visszaszorult, s azóta csak új szófaji értékében, melléknévként él tovább.

Ami azonban lényeges a névszó és az ige további sorsában, azt a két kategória toldalékolásának története tartalmazza (lásd az alaktani fejezetet). Képzők által átalakulhat egyik a másikba (nomen- és verbumképzők segítségével).

Szintén örökölt kategória a számneveké (*egy-től hat-ig*), ugor kori szó a *hét*, közös a ’tíz’ fogalma és eredeti(bb) jele (*-ven*, illetőleg *-c: negy-ven, harmi[n]-c*), a *húsz*. A *nyolc* és a *kilenc* szóösszetétellel alakulhatott: *nyol+c, kile+[n]c*, melyben az utótag a ’tíz’ jelentésű (*n*)*c*, (a *nyol* előtag jelentése valószínűleg ’köteg’, a *kile* pedig a *kivül* névutó *kil* alakját örzi, a szerkezet jelentése tehát: ’egy kivételével tíz’). Finnugor örökség a *tíz* és a *száz*. A tőszámnevekből képzők segítségével alakulnak ki az altípusok: a sorszámnevek már az alapnyelvben a *-d* képzővel jöttek létre (esetenként *-s* képzővel is, erre néhány személynévi adat a bizonyíték: DömAd.: *Hotus*, TÖ. *Harmas*). Sokáig nem válik el egymástól a sorszámnév és a törtszámnév (egyformán *-d* képzősök), de az ómagyar kor végén az *-ik* kiemelő jel alkalmazása meghozza a két alkategória elkülönülését (vö. SzékK. 117: *nolczad : hetedyk*).

Egy ősi számolási mód emléke a *másfél, harmadfél* ’kettő és fél’ tkp. ’a harmadik csak fél(ig szerepel)’, *negyedfél* ’három és fél’ stb.: a számoláskor felmutatott kéz, illetőleg az ujjak szerepére utal. Példái az ómagyar korból adathatók: 1516. *kylenczedfel, Nyolchadfel, Neghwen ewthedfel* (KLev. 33).

3.3.2.2. AZ IGENÉV

Bár az **igenév** kategóriája alapnyelvi eredetű, a rendszer kiteljesedése az egyes nyelvek saját életében történt. Bizonyosan az alapnyelvre csak egyetlen igeneves szerkezet vezethető vissza, ez a (*madár*)*látta* (*kenyér*)-szerkezet (tagolása: igető + igenévképző + személyjel), továbbá ugor kori lehet az (*ő az ajtón*) *kimenette*-szerkezet (ma így adható vissza: 'kimentében'), mely igető + igenévképző + lokatívuszrag + személyjel egységekből áll. Mindkét szerkezetben a *-t* igenévképzőt találjuk, ez tehát a legrégebbi (noha a rokon nyelvi funkcionális megfelelések *-m* képzőt tartalmaznak). Ez a *-t* képző jelenik meg a *holta*-típusú igenévben is, melyben a személyjel miatt a főnévi jelleg domborodik ki (vö. HB. *hadlaua choltat*).

Ősmagyar kori alakulás (bár itt is megvannak a rokonnyelvi párhuzamok) a *-p*, illetőleg azonos funkciójú *-k* képzőkre visszavezethető *-ó/-ő*-képzős igenév. Itt a *-k* képző alaki fejlődése *-g*-re végződő maradványokat hagyott maga után (*Keue-reg*, *Zouorog*, *Gurguteg*, *forgatag*), korai nyelvemlékeinkben megtaláljuk a spiráns fokozat levő változatokat (VeszprAd. *σαμτάγ* [számtáγ], TA. *azah* [ászázγ], *meneh* [mēnēγ], HB. *iarov* [jároβ], *kесeruv* [keserüβ]). Az ősmagyar korban a spiránsok ($\gamma \sim \beta$) továbbfejlődése labiális utótagú kettőshangzókat hoz létre (a γ -é *-i* utótagút is), majd ezekből különböző egyeshangzók jönnek létre. Így alakulnak ki az *-ú/-ű* végű igenevek, melyek szófajváltása a főnévig, melléknévig elér (*sarjú*, *szomorú*, *savanyú*, *seprű*, *kесerű*, *hű*), az *-a/-e* végűek (*élé* 'élő', *valá* 'való'), melyekre szintén jellemző a szófajváltás (*szüle*, *törpe*, *csusza*, *hulla*). Sajátos csoport a *-tyú/tyű* végű igeneveké: ezek akkor jönnek létre, ha *-t*-re végződő igetőhöz járul az igenévképző (*sarkantyú*, *kesztyű* 'tkp. kéz + tevő'). A leggazdagabb csoport az *-ó/-ő* képzősöké, a képző eme változata máig produktív. Jelentésében a **folyamatosság** jelentésjegye uralkodik. Az ősmagyar kor végétől, de főként a középmagyar kortól adatható egy *-i* képzős változat (*rátarti*, *ugrifüles*, *zsugori*, *maradi*, *becsali*), mely szintén igető + képző szerkezetű. E csoportban az igenévi jelleg ötvöződik a kicsinyítéssel.

Mind a befejezett, mind a folyamatos igenév melléknévi tulajdonságú (a mondatba mint a főnév jelzője épül be). Hozzájuk csatlakozik a **beálló igenévnek** nevezett *-andó/-endő* képzős igenév az ősmagyar kor folyamán. Ebben az igenévben az igetőhöz a feltételes jövő idő jeleként kialakult *-nd* (< *md*) képzőcsoport járul, kiegészítve az igenévképző *-ó/-ő*-vel. Jelentése olyan cselekvés, mely a mondat főigéjében kifejezett cselekvés után áll be („*p[re]dicalokuala [...] yewuendew nagy hyrt*” – JókK. 62).

A *-ni* képzős igenév („**főnévi igenév**”) az ősmagyar kor terméke: egy nomen actionis szerepű (a mai *-ás/-és*-nek megfelelő) *-n* nomenképző és *-i* latívuszrag összekapcsolásával alakult. A nomenképző a főnévi jelleget hangsúlyozza, a latívuszrag viszont a határozói szerepet. Így az igenév gyakran szerepel célhatározói jelentéssel (HBK. ...*iochtotnia ilezie wt* 'élessze fel őt beiktatás végett'). A célhatározói funkcióból következhet a tárgyi, hiszen ez a szerep is az alany cselekvé-

sének cél- és végpontját jelölheti (vö. MünchK. 85vb: „*akara ki menni galilea-ba*”). E tárgyi (és célhatározói) funkció teszi lehetővé, hogy (majd a középmagyar korban) a *kezd* és a *fog* ’hozzáfog’ igék mellett a hangsúlyos jövő idő kifejezésére váljék alkalmassá. Sajátossága, hogy személyragozható, s a személyragozott alakok az egész ómagyar korban igen jellemzőek.

A *-va/-ve* és *-ván/-vén* képzős igeneveket **határozói igenévek** szokás nevezni, mivel mondatbeli szerepük határozói. Ezt a jelleget az igetőre épülő képzőt ($v < m$) követő primer határozórag(ok)nak köszönheti: a *-va/-ve* végén egy latívuszrag, a *-ván/-vén* végén pedig még egy modális (lokatívuszi eredetű) rag is található. Ehhez az ősmagyar korban kialakult igenévstruktúrához az ómagyar kor folyamán csatlakozik a *-val/-vel* képzős igenév: talán a *-val/-vel* határozórag hatására (ma megtalálható egyes nyelvjárásokban, pl. Nagykónyi: „...*vitték a meleg vizet az asszonyok. Akkor még lēt mozsval*”).

Az igeneveket érintő változások bizonyos háttérbe szorulásokat is előidéztek: a tagmondatosság megjelenésével párhuzamosan visszaszorultak az igeneves szerkezetek, így az *-atta/-ette* képzős igenév használata az ómagyar korban ritkulni kezd, a *-val/-vel* képzősé pedig a középmagyar kortól csökken.

3.3.2.3. A NÉVMÁS

A névmások kategóriája már az uráli alapnyelvben alakilag is elkülönült a fogalomszók csoportjától: elemei egy szótagúak, CV, illetőleg V felépítésűek voltak. Jellemzői az erős utaló jelleg (s ez által szövegekötő szerep) és a helyettesítő szerep. Legősibb névmásaink a személyes, a mutató és a kérdő névmás.

A **személyes névmás** nominatívuszi sora a következő finnugor előzményekre nyúlik vissza: E/1. *mV*, E/2. *tV*, E/3. *sV*. Az ősmagyar kor során az E/1.-ben a *mV* feltehetően egy közelre mutató, nyomatékosító $\ddot{e} \sim i$ mutató névmással egészült ki: *imV*, s ebből valószínűleg az akkuzatívuszi sorban megjelenő *-g* névmásképző hatására lett *in \sim én*. Egy, már az ősmagyar korban is spiráns fokon létező képző ($\beta \sim \gamma$) alakíthatta a *mi*, *te*, *ti* és *ő* névmásokat: a képző labiális irányú változatára a HB. *miv*, *tiv*, *iv* alakjai utalnak. Az *ők* *-k*-ja többesszámjel. A személyes névmásoknak van egy akkuzatívuszi sora is: *engem*, *téged*, *őt*, *minket*, *titeket*, *őket*. Az egyes számban az első két személy egy *-g* névmásképzővel bővült, majd személyjelet kapott. A többes szám első két személyének morfémastruktúrája: névmás + személyjel + tárgyrag.

A **birtokos névmás** (amely nem más, mint a személyes névmás genitívuszi sora, s külön (al)kategóriaként való felvételét toldalékolhatósága indokolja) struktúráképlete: tő + birtokjel + személyjel: *en-é-m*, *te/ti-é-d*, *ö-(v)é-Ø*, stb. (Az E/3.-ban a személyjel Ø fokon áll.) A személyes névmás paradigmájának további elemeit az ősmagyar kor során primer ragos névszók személyjeles alakjai hozták létre: *belé+m*, *rajt+(a)d*, *nek+i* (vö. KT. *Rohtonc*, ÓMS. *Tuled*, KT. *nekunc*).

Ósmagyar fejlemények lehetnek az *-n* toldalékos személyes névmások is. Ez az *-n* névmásképző nyomósító feladattal járult a névmástőhöz: *en ~ ennen, ten ~ tennen, ön ~ önnön*. Ennek jelentése (talán a vele gyakran együtt használt *mag* visszaható névmás hatására: *önnön magam*) fokozatosan a 'saját' kifejezésére alakult át (vö. HB. *unuttei [önnönei]* 'sajátjai'). Névmási szerepe a középmagyar korban lassanként vissza is szorul. A személyes névmások zárt rendszerébe, főként a magázódás kialakulása miatt, új elemek is beléphettek: már az ómagyar kor végén megjelenik a *kegyelmed* (> *kelmed* > *kend*), a *mag* a 17. század végétől válik gyakoribbá, a 18. század végén pedig az *ön*. A középmagyar kor folyamán a *jómagam* stb. összetétele bővíti a rendszert, esetében is a nyomatékosítás játszik szerepet.

A **visszaható névmás** (*magam* stb.) ósmagyar eredetű lehet: ómagyar kori funkcionális sokszínűsége (visszahatás, saját személy, birtokos) erre utal. Alapja a *mag* 'test' jelentésű szó (vö. *mag-zat*), a jelentésfejlődés pedig a következő lehetett: test → saját test → saját személy.

A **kölcsönös névmás** (*egymás*) az ómagyar kor terméke. Két határozatlan névmás (*egy* 'egyik' és *más* 'másik') szervesen kapcsolata. A következő két idézet jól mutatja a fokozatos átalakulást: „wysel oly gondoth hogy az mely kyral embere lysen *erczed wele egy mast*” (1524) és „ha ysten akarya nagy yo zerenchevel ees yo egeseekbe *eg mast megh latyvk*” (1526) (Klev.). (A többes számú állítmány a második mondatban összefogja a két határozatlan névmást egyetlen egységbe.)

Az alapnyelvben több **mutató névmás** volt, mint ma. A ma használatos mutató névmás (*ez/az*) alapnyelvi palatális/veláris vokálisra megy vissza (ehhez egy *z* [*< l*] névmásképző járult), melynek jelentésbeli sajátossága, hogy a palatális alak közelre, a veláris pedig távolra mutat (még a származékokban is): *ez ~ az, itt ~ ott, így ~ úgy*. Korábban léteztek egyéb mutató névmások is, ezeket származékaikból tudjuk kielemezni: *t*- kezdetű mutató névmások (vö. *té, tova, távol, túl* stb.) és *m*- kezdetűek is (*most, majd, már*). A főnévi mellett a ma is élő melléknévi mutató névmás (*i-l* [ablátívuszrag]-*(e)n* [névmásképző]) és a számnévi mutató névmás (*e-nyi* [mértéket jelölő képző]) alapja a főnévi névmásban meglevő vokális. Az ómagyar és a középmagyar korban a kategória főként szóösszetétellel bővül (*ugyanez, mindez, imilyen, ezennyi; olyanforma, olyanszerű, akkora*). Az újmagyar korban ehhez csatlakozik a *szinte* határozószó rövidült alakjával alkotott *szintilyen, szintolyan*.

Alapnyelvi eredetű a **kérdő névmás** is (*ki, mi*). Akárcsak a mutató névmás esetében, itt is a főnévi névmási alaptól jöttek létre a továbbiak: a melléknévi (*mi-l* [ablátívuszrag]-*en* [névmásképző], *ho-ly-an* [nyelvjárásokban]), illetőleg a számnévi (*me-nyi* [mértéket jelölő képző], *há-ny* [határozórag]) névmások. Az ómagyar korban összetétellel bővülnek (*kicsoda*), illetőleg a kiemelő jel kapcsolódásával alakul a *melyik*, a középmagyarban ehhez csatlakozik a *mekkora* és a *-forma, -féle* összetételekkel létrejövő kérdő névmás (*miféle, kicsodásforma*).

A névmás helyettesítő és utaló szerepét használja ki a nyelv, amikor a kérdő névmásból még az ósmagyar kor során a funkció megváltozására **vonatkozó név-**

mást hoz létre (kezdetben csak hangsúlyváltással, később alaki változást is mutatva). Az ÓMS. *en erzem ez buthuruth kyt niha egyre* példájában a *kyt* egyértelműen vonatkozó szerepben áll. Az ómagyar korban még majd további alakváltozás következik be: ha a főmondat utalószavát (*az*) közvetlenül követi a mellékmondat vonatkozó névmása (*ki*), a hangsúlyeltolódás következtében bekövetkezhet a mondatathár-eltolódás, és a két névmás egyesül (*aki*) (vö. MünchK. 85va: *ϕ az ki èn vtannam iouēdo*).

A kérdő névmás egyes összetételei gazdagították még az ősmagyar kor folyamán a határozatlan névmásokat (*né-mely*, *né-ki* 'valaki', *vala-mely*), amelyek az egyéb módon létrejött (pl. *egy* 'egyik' [< számnévből], *más* 'másik' [< mutató névmási tö + -s képző]) elemekkel kialakították a **határozatlan névmás** kategóriáját. A középmagyar korban ez a csoport is főként összetétellel bővül: *valamek-kora*, *egynémi*, *másforma*. Az ómagyar korban alakul ki az **általános névmás** kategóriája. Alapjelentése a 'minden' összefoglaló jelentésében fogalmazható meg, a csoport ide vonható elemei mind ezt a jelentéstartalmat képviselik: *minden*, *semmi*, *akármennyi*, *valamennyi*. A középmagyar korban a *bár*-előtagúak bővítik: *bármely* stb.

3.3.2.4. A NÉVELŐ

Kialakulásuk alapján a névmásokhoz csatlakoznak a névelők. Alapjuk ugyanis névmás: mutató névmás és határozatlan névmás (a határozatlan névelő esetében a számnév is). A **határozott névelő** (*az*, *a*) főnévi mutató névmásból alakult ki, mégpedig jelzői helyzetben. Ugyan létrejött csak a kései ómagyar korra tehető, előzménye a korai ómagyar korban is kitapintható (vö. HB. *Es oz gimilsnek wl keserv uola vize. Hug, GyS. oz kerezst fan*). Névelő csak a főnév előtt álló, kijelölő jelzői szerepű toldaléktalan névmásból lesz hosszabb-rövidebb ingadozás után (ma is vannak olyan helyzetek, amelyekben nem egyértelmű, hogy az adott helyzetben álló szó névmás-e vagy névelő: „*a tekintetben*”, „*Kérem hát a könyvet, amelyről szó volt*”) vö. „*a vyz kyth een adok*” (WinklK. 296). A változás alapja, hogy a névmás hangsúlytalaná válik, s ezáltal visszaszorul kijelölő jelzői szerepe. Ehhez járul(hat) az alaki zsugorodás is (*az* > *a*).

A **határozatlan névelő** (*egy*) jelentésében mindkét előzmény szófaj jelentése megtalálható: 'valamilyen, valamiféle' és 'egy bizonyos, egyik'. Ez a névelő is az ómagyar korban alakult ki, szintén elhangsúlytalanodással, de alaki változás a szófajváltást nem kísérte. Mivel alakilag nem különül el az előzmény szófajoktól, használatát korábban is, ma is a többszófajúság jellemzi: 1507: „egressy[...]rnek vala Nalam zalagon Eg töröt serlege...” (KLev. 16.) – számnévi és névelői együttes használat; 1530: „the kegielmed azth Jrtha hogh en Egh Byzony emberemeth kwlgiem the k” (KLev. 87.) – névmási és névelői együttes használat. Egy adott szövegben egymáshoz viszonyítva jellemzően fordul elő a határozatlan és a hatá-

rozott névelő: valamely eddig nem ismert, nem említett főnév bevezetőjeként a határozatlan névelőt, újbóli említésekor pedig már mint ismert, a határozott névelőt kapja meg. A VirgK. 38. jól mutatja ezt: „*hozanak egy zep azzony embert*”, majd ugyanazon szakaszban folytatva: „*monda az azonialatnak*”.

3.3.2.5. A HATÁROZÓSZÓ

A határozószó olyan ragos névmás vagy névszó, amelyben a rag **megszilárdult** vagy elhomályosult. Az az irányhármasság, mely a magyar határozórendszernek finnugor sajátága, a határozószók körében is érvényesült. A rag ugyanis az ősmagyar korban primer határozórag (-i, -l, -n, -t). Az előzmény szófajtól való elválás (határozószóvá szilárdulás) részben alaktani folyamat, másrészt jelentéstani változás. Alaktanilag akkor beszélhetünk határozószóról, ha a szó morfológiai tagolódása a beszélő számára gyengül, vagy elhomályosul. Ez megtörténhet úgy, hogy a tő vagy a rag (esetleg mindkettő) önállóan már nem használatos, vagy elavulóban van az önálló használat (*hanyatt, rögtön, oldalt*). Gyengülhet az átláthatóság akkor is, ha a toldalék kapcsolódása az alapszóhoz nem a szokásos módon történik (*haza, addig*). Jelentésstanilag akkor beszélhetünk határozószóról, ha egyes esetekben alakilag ugyan világosan tagolódik a szó, de a szóalak jelentése többé-kevésbé elszigetelődött alkotóelemei jelentésétől (*hátra* 'vissza', *együttal* '[időben] együtt').

Alapnyelvi eredetű. Kiterjedése az egyes nyelvek saját életében történik: a legősibb rétegébe a névmási tövű határozószók tartoznak (*tova, túl, itt*), de néhány névszói is akad (*alá*). Az ősmagyar kor kezdetétől a szófaj kiteljesedett, számos taggal bővült mind a ragszilárdulásos névmási alapúak között (*innen, honnan, hová, által, már, majd, hogy, mint, így* stb.), mind a névszói alapúak között (*belé, alatt, kívül, le, reá, soká, össze, heon, titkon* stb.). Még az ősmagyar korban a szófaj új határozószó-típussal bővült: kialakult a szóösszetétellel létrejött határozószók csoportja (*tahát, holott, néha, sumha* 'soha', *tegnap*).

Az ősmagyar korban számos, később névutóvá, igeekötővé vagy egyenesen határozóraggá váló elem még határozószóként élt. Létezett ekkor egy határozószói-névutói kettős szófajúság, melyben az azonos alak határozói funkcióban határozószóként viselkedik (*megy belé*), a határozószó előzményeként fennálló ragos névszó azonban az előtte álló névszóval birtokos szerkezetet alkot (*ház belé*), s így névutóvá válik. Ha a határozószó az igehez vonódik (*belé megy*), akkor igeekötővé alakul. De válhatott a határozószóból ige [*jelen – jelen(ik)*], főnév (*reggel*), melléknév (*rokon*), névmás (*mely*), kötőszó (*hogy*), módosítószó (*nyilván*). Az ősmagyar kor azért is jelentős a szófaj története szempontjából, mert ekkor erősödik meg a funkcióváltozások sora: a helyviszonyrag átalakul idő-, módviszonyt jelölővé, vagy egyes alakulatok már rögtön az elvontabb jelentés kifejezésére születnek meg.

Az ómagyar kor során a szófaj további egyedekkel bővült, a tipikus keletkezési mód továbbra is a ragszilárdulás és az összetétel. A ragszilárdulásban megtaláljuk a primer ragos alakulatokat (*össze, idén, örömet, végezetül*), azonban egyre inkább már a szekunder határozóragok vesznek részt a szó alakításában: vagy úgy, hogy a primer ragos névszóra épülnek rá (*ala-tto-n-ban, elle-n-ben*), vagy úgy, hogy egyenesen az alapszóhoz járulnak (*éjjel, reggel, nyomban, kezdetben, félre, végre, egyszer*). A mondatban főleg idő és módhatározók azok a határozószók, amelyek birtokos személyjelet is tartalmaznak (*ele-i-n, kor-á-n, bizony-á-val*). Ekkor jönnek létre a fokjelet is tartalmazó határozószók (*alább, többé, tovább, legottan*). A szóösszetétel ebben a korban is jelentős (*valamikor, idestova, mindjárt, esmég ~ ismét, tegnapelőtt*).

Már az ómagyar korban elkezdődik és a középmagyar korban erőteljesebbé válik az a folyamat, melynek révén az eredetileg ablátívusz ragozott tartalmazó határozószók (*belül*) lokatívuszi jelentést vesznek fel. Ennek hatására az élőbeszédben az irány fenntartására szekunder ragos alakok keletkeztek (*belül-ről, belül-re*). A középmagyar kor további új fejleménye a *benn, fenn* stb. mellett a *-t* ragos alakok megjelenése (*bent, fent*). E korban leggyakoribb a birtokos személyjelet tartalmazó határozószók csoportja (1645: *valójában*, 1704: *vaktában*, 1669: *utoljára*). Új fejlemény szintén e korban a szófajváltással keletkezett határozószó: igenévből (*szakasztott, kivált, elvéteve*). A középmagyar korban megugrik az idegen nyelvből átvett határozószók száma is: míg az ősmagyar (ótör. *kölcsön*), és az ómagyar korban (*kordé-n* 'könyv nélkül') csak néhány példa van rá, addig e korban bőven jelentkeznek (1577: *plusz*, 1647: *áperté*, 1754: *curukk*, 1669: *doszt*). Kialakulnak olyan *-felé* 'irányába' névutós összetételek, melyekben az alaptag latívuszi irányú határozószó vagy igekötő (1573: *aláfelé*, 1708: *felfelé*, 1562: *hazafelé*, 1704: *kifelé* – mind SzT.). Ezeknek folyamatosságot, befejezetlenséget kifejező használata már az újmagyar korban alakult ki, később főleg népnyelvi, nyelvjárási szinten él tovább.

3.3.2.6. A NÉVUTÓ

A névutó morfológiai természetű szerkezetet alkot az előtte álló névszóval, ahhoz általában hangsúlytalanul kapcsolódik. Szerepe a névszói viszonyragokéhoz hasonló. E szófaji kategória esetében fontos igazán a centrum és a periféria elvének hangsúlyozása: nem könnyű számos esetben eldönteni, hogy egy adott szóelőfordulás még az előzményszófajba tartozik-e, vagy már névutónak ítéljük az adott szinkroniában (pl. a *magasságában* helyhatározó, s ezáltal ragos névszó-e a *Király utca magasságában*, *öt óra magasságában* szerkezetben, vagy névutó). De nemcsak az előzményszófajtól nehéz esetenként különválasztani a névutót, hanem a belőle következő határozóragtól is: a HB.-beli *belé* és *belől* éppen a szófaji átcsúszás állapotában rögzítődött: két szótagúak, nem illeszkednek, ezzel szemben egybeíródtak a főnévvel, ugyanitt a *-ben*-re már csak az illeszkedés hiánya jelzi a névutói eredetet.

Már az alapnyelvben létezhetett egy bizonyos határozóragos névszócsoport, amely korai határozószói–névutói kettős szófajúságot mutathatott. Ebből az ősmagyar kor során különváltak a határozószók és a névutók. Az ősmagyar kor során keletkezett névutók zöme **jelöletlen birtokos szerkezetben** jött létre (*ház belé* [megy] 'a ház belsejébe'). Az itt szereplő lativusragos főnév (*belé*) fogalmi jelentésének visszaszorulásával a viszonyjelentés válik uralkodóvá. Grammatikalizálódás következik tehát be: a szintagmatag viszonyszóvá vált, a szintaktikai szerkezetből morfológiai természetű szerkezet lett. A jelöletlen birtokos szerkezet utótagja primer határozóragot viselt (*belől, alól, közül, mögül* és családjaik [háromirányúak], *felől* és *felé* [kétirányúak], *tüüil = -től, *nayal = -nál, *βel = -vel, *nek = -nek stb. [egyirányúak]). Ez az alakulásmód az ómagyar korban is kitart még (*helyett, iránt, koron, kort, szērēn, szērt*), de a középmagyar korra már nem jellemző. Már az ősmagyar korban megjelent azonban a **jelölt birtokos szerkezetre** utaló *ut-á-n*, s ez az alakulásmód válik dominánssá az ómagyar kortól (*korán, híján, gyanánt*) napjainkig. Ebben a folyamatban az ómagyar korban a primer ragok lassan átadják helyüket a szekunder ragoknak (*felibe, elébe, fejében, számára*), ez a tendencia a középmagyar korban (*esetében, következtében, ellenére, javára, részére, módjára*) tovább folytatódik. Az újmagyar korban névutóként vagy azzá valóban megtaláljuk mind a primer ragos alakokat (*alapján, folytán, révén, okán*) mind a szekunder ragosakat (*céljából, esetére, alkalmából, múltával, létere*). Míg a korai névutók leginkább hely- és időviszonyt fejeztek ki, a későbbi korok névutóiban a jelentés eltolódását tapasztaljuk az absztrakció irányába.

A birtokos szerkezet mellett **értelmezős szerkezetből** is keletkeztek névutók. Egy *fiúval össze* 'együtt' szerkezet (vö. KTSz. *fyal usve lele*) jelentése: 'fiúval, mégpedig együtt'. Az ómagyar korban *-n belül, -n kívül, -vel együtt, egyembe, -nál/-nél kül > nélkül* (1510. *adossagnal kyl*, 1540. *hyre Nalkyl, akarathya Nelkyl* – Klev. 19., 199.) példák mutatják a ragvonzó névutók ez irányú keletkezésének eleveenségét. Határozós szerkezetből a középmagyar korban is alakulnak névutók (*-n alul, -n keresztül, -n túl*), ám az újmagyar korra ez az alakulásmód már csak kevésbé produktív (*-vel szemközt, -től távol*).

Határozós és alanyos szerkezetben határozói igenevek váltak névutóvá. Az ősmagyar kor végén jöhetett létre a *-től fogva ~ fogván*, a *-től megválva ~ megválván* 'valamit kivéve' névutó, az ómagyar korban a *-re nézve, valami múltán* névutók, a középmagyarban a *-re kelve, jutva*.

Funkcionális szempontból a névutó igen változatos szófaj. Alapjelentése a legtöbbnek a határozói, s ezen belül is a hely kifejezése. A szerkezet alapszavának jelentése azonban besugárzódik az egész szerkezetbe, s így átalakítja a névutó jelentését is: elvontabb jelentésűvé teszi (pl. BécsiK. 14: *te toruened alat legenece*). A névutó jelentése eltolódhat egészen a vonzat jellegig, és a névutó mintegy kilép a névutó szerepéből és az ige vonzatává lesz, igekötővé válik: a KeszthK. 25. adatában (*yob kezednek ellene allotwl eryz meg engemeth*) az *ellene* ezt a folyamatot (szófajváltást) példázza.

A névutói szófaj továbblépésének, alakulásának egyik útja, hogy a névutós szerkezet szóösszetétellé válik, s ezáltal határozószót hoz létre. Ilyen az *az után* > *azután* (*asztán*), az *akkoron* (JókK. 46. = tunc), *némykoron* (JókK. 41. = aliquando). A névutók közül már az ősmagyar kor végén, majd az ómagyar korban számos elem határozóraggá vált, s így kilépett a névutó kategóriájából (-*vel*, -*nek*, -*től*, -*hoz*, -*ből* stb.). A névutók szóösszetételi taggá és raggá válása a rendszer átalakulását hozza magával: a korábbi elemek eltűnése megindítja a névutók „újratermelődését” is. Már az ómagyar, de még inkább a középmagyar és újmagyar kor sokszínű névutó-rendszere ezt a funkcionális szükségszerűségnek való megfelelést tükrözi.

3.3.2.7. A NÉVUTÓMELLÉKNÉV

A névutós szerkezet (*asztal alatt*) -i képzős származéka új szófajt hoz létre: ez a névutó-melléknév. A magyar szófaji rendszer legfiatalabb tagja, első felbukkanásai a középmagyar korban adathatók (1585.: *perendie – Holnap utan, perendinus – Honap utanni*, 1604.: *Promeridianus – Ebedutanni*). Létrejöttében a szerkezettömörülés játszott szerepet: előbb ragvonzó névutós szerkezetek alakultak át (*a várostól távol való* > *a várostól távoli*), majd innen terjedt át az egyéb névutós szerkezetekre (*asztal alatt való* > *asztal alatti*). Főként a lokatívuszi jelentésű névutók vettek részt a folyamatban. A nyelvújítás hatására terjedt el, a 19. század folyamán számos példában adatható (1835. *tartozásaikon felüli robotra kényszerítette volna* – SZT.). Terjedésében esetleg német hatás is szerepet játszhatott: a *Tod durch den Strang fordítása: kötél általi halál*.

3.3.2.8. AZ IGEKÖTŐ

Az igekötő az a szófaj, amely nem alakul át más szófajjá. Elhatárolni tehát csak az előzményszófajtól kell. Előzményszófaj lehet a határozószó (általában) és a ragos főnév közvetlenül (a középmagyar kortól kezdődően). A határozószó bizonyos témaismétlő szerkezetekből ugyanis, ahol a két határozó közül az egyik üresebb szemantikai tartalmú és csak pontosító, értelmező jellegű (*erdőből ki [jön]*, *ablakon át [lát]*), átlép az ige körébe, és igekötővé válik. Azt, hogy egy határozószó már igekötővé vált, a következőkből tudhatjuk: 1. az ige jelentését módosítja (főbb funkciók: irányjelentés, befejezetté tevés, végpontra utalás); 2. és/vagy megváltoztatja az ige vonzatkeretét.

Az igekötők kialakulása feltehetően az ugor korban kezdődött, de a magyar nyelv életében, főként az ómagyar korban szerveződtek rendszerré. Legkorábbi rétegük (*le-fel, ki-be, el* 'eléje'-*meg* 'hátra') latívuszragos határozószóból keletkezett. A legkorábbi adatok még őrzik a latívuszragot (*mige, ele*) ott is, ahol később már eltűnt, a *ki, le* pedig máig őrzi (nem véletlen tehát, hogy ezeknek irányjelen-

tése ma is erőteljesebb). A latívuszrag eltűnésével nem csak az alak zsugorodott, hanem felerősödött a befejezettséget és végpontot egyaránt jelölő (perfektív-telikus) funkció is: a *meg* és az *el* (részben a *fel* is) egyre inkább elveszti az irány jelölését. Az igekötők kialakulása, elterjedése, funkcióik megváltozása összhangban áll az igeidők ómagyar kor végi átrendeződésével: aspektusjelölő tulajdonságuk és alkalmazásuk a *-t* jel jelentését a befejezettség jelöléséről a múlt idő jelölésére teszi lehetővé. Az ómagyar kor folyamán alakul ki az igekötők **jelentésspecializáló szerepe** is: az igekötős ige jelentése lényegesen eltávolodik a részegységek jelentésének összegétől (szóképző funkció): *megér* valamivel 'megelégszik', *hozzálát* vmihez 'elkezd vmit', *reá hajlik* 'beleegyezik'. Ez a jelenség a középmagyarban felerősödik (*beér vmivel*, *felad* 'nem folytatja a küzdelmet', *felkap* 'divatba hoz' stb.). Szintén innen datálhatjuk az igekötők **jelentéssűrítő szerepének** felerősödését (1593 *nekirivalkodik* 'rivalkodva/kiabálva odarohan' SZT., *kifocizza az ablakot* 'az ablakba rúgott labdával betöri az ablak üvegét').

Az igekötő az ige szintaktikai szerveződését is befolyásolja: az intranzitív igét tranzitívvá teheti (JókK. 146: *felelm ... meghata ewkewt: a hat* eredetileg 'jár, megy'), megváltoztatja a vonzatot (*ül vhol – leül vhová*) stb. A középmagyar korban az igekötő ismétlődése mint az ismétlődő cselekvés kifejezése jelenik meg (*fel-felugrik*, *meg-megnéz*). Sajátos szótársulás is kialakulhat az igekötők körében: *el-kimegy*.

Az ómagyar kor során más határozószók is megindultak az igekötősödés útján (*által*, *alá*), de a korszak folyamán végig kitapintható a határozószói-névutói-igekötői hármas szófajúság (*elé ~ elő*, *környül*, *egybe*, *ösze*), illetőleg a határozószói-igekötői kettős szófajúság (*reá*, *belé*, *hozzá*, *neki*, *vissza*, *hátra*, *haza*, *ide*). A szófajváltás a középmagyar korban is eleven alakulásmód az igekötők körében (*keresztül*, *mellé*, *széjjel*, *szemben*, *félre*, *végig*), de kialakul ebben a korban egy új igekötő-keletkezési mód: a ragszilárdulás. Lényege, hogy ragos főnévből (a határozószói fokot kihagyva) közvetlenül válik igekötő: *agyon*, *tönkre*.

3.3.2.9. A KÖTŐSZÓ

A szófaj a magyar nyelv életében keletkezett, az ősmagyar korban. A rokon nyelvek egy része máig szívesebben használ igeneves szerkezeteket, mint alárendelő összetett mondatokat. Korai szövegekben is megtaláljuk ezt a szerkesztésmódot (HB. *Hadlaua choltat terumteve isten tvl*). A kötőszók csak lassan terjednek el (az ÓMS. kezdő mondata 3 mellérendelő tagmondatból áll, kötőszó nélkül). Az első kötőszók az ősi vonatkozó névmások lehettek, rövidebb (*ki*) majd – jóval később – hosszabb (*aki*) alakjaikkal (a bővülési folyamatra l. a névmásokról szóló fejezetrészt). Névmási alapvonás ugyanis az utaló jelleg, s ebből következhet a kapcsoló funkció. Ezek a kötőszók (*[a]ki*, *[a]mi*, *[a]mely*, *[a]hol*, *ha* 'ahová') már az ősmagyar kor elején meglehettek.

A nem vonatkozó (általános) kötőszók későbbiek: ősmagyar és ómagyar koriak. A kötőszók esetében is fő keletkezési mód a **szófajváltás**. Az ősmagyar korban létrejöhetnek vonatkozó határozószókból (*hogy, ha, mert, mint*), partikulákból (*de*), nyomatékosító módosítószókból (*és*), még mondatból is (*vagy, akár*). Ez a tendencia az ómagyar korban is folytatódik: *így, hát; ugyanis; hiszen*. A **szóösszetétellel** való keletkezés szintén jelentős mind az ősmagyar, mind a későbbi korokban: *avagy, íme, tudnimélt, jöllehet, merthogy, úgyhogy* stb. A kötőszókra jellemző keletkezési folyamat a **szótársulások** létrejötte: ez esetben több elem együtt jelenti a kötőfunkciót (HB. *Num ... de, KTSz. nem ... hanum*). Az ómagyar és a középmagyar korban a nyelv gazdagon teremti meg ezeket: *vagy–vagy, akár–akár, nem–hanem, nemcsak–de–sőt, részint–részint, jöllehet–mindazonáltal* stb.

Kötőszó általában nem válik más szófajjá. Sajátos kivétel a határozóvá tevő *mint* („apám *mint tanár* dolgozik”), ahol ragszerűen jelenik meg a kötőszó. Ez az átalakulás már az ómagyar kortól adatolható, főként a misszilislevelek megszólításáiban.

3.3.2.10. A MÓDOSÍTÓSZÓ

Jellemzőjük, hogy nem épülnek be a mondat szintaktikai szerkezetébe, nem toldalékolhatók, jelentésük a beszélő szubjektív viszonyulásának jelzése. Szófajváltással keletkeznek határozószókból (ősmagyar kori: *tat ~ tott* 'ott' → 'úgy' → 'igen', *igyól* 'így' → 'bizonygató felelőszó'; ómagyar kori: *bátor, alig, nyilván*; középmagyar kor: *igen*), főmondati szerepű igéből (ősmagyar kori *talán: úgy találok, hogy... > találok... > talán* 'esetleg'), főmondatbeli névszói állítmányból (ómagyar kori *bizony*). Szóösszetétellel: *íme, immár* az ősmagyar korban, *netalántán, valóbizony* az ómagyar korban. A szófaj alakulásmódjának jellemzői a középmagyar és újmagyar kor folyamán sem változnak meg, de a modalitás árnyaltabb kifejezésére törekvés számos új változatot hoz létre: *alkalmasint, meglehetősen, valóban, alighanem, korántsem, okvetlenül, legalábbis; aránylag, feltehetőleg, valószínűleg, kétségtelenül*.

Partikula az a viszonzó, amely nem toldalékolható, más szavakkal nem alkot (sem morfológiai, sem szintaktikai) kapcsolatot. A módosítószótól eltérően nem felelhet kérdésre. Pragmatikai szerepű, leginkább a beszélő reagálását jelzi a kommunikációs helyzetre. A partikulák érintkeznek az indulatszókkal is, ezért esetükben szóteremtéssel is számolhatunk (*de, s ~ is ~ es, csak, no*). Szófajváltással alakul partikula névmásból (*-e*), határozószókból (*már, még, heon* 'üresen' → 'csak'), főmondat igéjéből (*lám, hadd, akár*) már az ősmagyar korban, az ómagyar korban pedig ezeken kívül további szófajokból is: melléknévből (*csupa*), kötőszókból (*avagy*: DöbrK. 359. *Valanak kedeg kik ottek vala avag* 'mintegy' *neg' ezeren*), indulatszóból (*vaj*). Szóösszetétellel: *vajha, nemde, hogyhana, nemdenem* stb. A középmagyar és az újmagyar kor folyamán a partikula is erősödő szófajjává vált,

alkalmazásának területei: rémakiemelés (*csak, csupán, éppen*), becslés (*avagy, legfeljebb, mintegy*), fokozás (*egész, elég*), bizonygatás (*ugye*), árnyalás (*csaknem, úgymond, mindössze, egyébiránt, maximum*).

3.3.2.11. AZ INDULATSZÓ

Talán a legrégebbi szófaj. Szóteremtéssel keletkezik (indulati, érzelmi, akaratitöltése van), mondatértékűség jellemzi. Létrejöttében funkcionális szükségszerűség működik: csatakiáltás, meglepetés, veszély stb. közvetlen egyéni reakciója, állatterelés és -üzés, munkavégzést segítő (esetenként ritmikus) sóhaj stb. Gyakran hangutánzó-hangfestő és tagolatlan morfémaszerkezetű. Jellemzői a szokatlan hangcsoportok (*pszt!*), az egyszótagúság, az, hogy nem toldalékolhatók (ha toldalék jelenik meg, akkor már szófajváltáson estek át: Gl.: *nag yayth kezde*). Jellemzői továbbá az alaki mozgékonyosság (*O, Vh – ÓMS.*), esetenként az ismétléses forma (Liutprand – ÓmOlv.: *húí, húí*). Mivel – mint említettük – közvetlen kapcsolatban áll a szóteremtéssel, egyes előfordulásairól nem állapítható meg kétségtől való bizonyossággal, hogy milyen régiek: az indulatszók kihalnak és újratelemződnek. A középmagyar korból adatolt *hah!, piha!, be!, ehol!* arra utalnak, hogy a szófaj a határozószókkal és a partikulákkal szoros kapcsolatban áll. Ez a mozgékonyosság később is megfigyelhető (1847: *sicc! > sipirc!, ja!*) napjainkban divat-indulatszók keletkeznek: *a francba!* (dühkitörésre), *vau!* (angolból való átvétel az ámulás kifejezésére, vö. ang. *wow*), *lécci!* (= *légy szí, tehát: 'légy szíves', kérés kifejezésére*).

A szófajváltás irányai példákkal szemléltetve:

- Nomenverbumból → ige (*fagy*), főnév (*fagy*)
- Igéből → főnév (*sodor*), partikula (*lám*), módosítószó (*talán*), kötőszó (*vagy*)
- Igenévből → főnév (*mező*), melléknév (*szomorú*), határozószó (*nyilván*), névutó (*fogva*), kötőszó (*illetve*)
- Főnévből → melléknév (*bölcs*), határozószó (*kontra*), névmás (*maga*)
- Melléknévből → főnév (*farkas*), határozószó (*csupa*), módosítószó (*csupa*)
- Számnévből → főnév (*tized*), határozatlan névelő (*egy*)
- Névmásból → főnév (*senki*), határozott névelő (*az*), módosítószó (*ne*), partikula (*ím*)
- Határozószózból → főnév (*haza*), melléknév (*rokon*), névmás (*mely*), ige (*je-len*), igekötő (*meg*), névutó (*alá*), kötőszó (*viszont*), módosítószó (*szinte*), partikula (*bezzeg*)
- Kötőszózből → partikula (*ha*)
- Módosítószózból → partikula (*hiszen*)
- Partikulából → kötőszó (*de*)